

Malwina Wach

ORCID: 0000-0002-1031-2855

Uniwersytet Wrocławski

DOI: 10.19195/2450-274X.4.7

Etyka zawodowa żołnierzy Wojska Polskiego*

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie problematyki etyki zawodowej żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego. Autorka bada również zasadność wprowadzenia etyki zawodowej do zawodów mundurowych. Odwołując się do obecnie obowiązującego Kodeksu Honorowego, podjęto próbę charakterystyki żołnierza zawodowego w kontekście jego etycznych powinności. Zwieńczeniem artykułu jest próba scharakteryzowania żołnierza na podstawie owych regulacji.

Słowa kluczowe: etyka zawodowa, kodeks, żołnierz zawodowy

Professional ethics of Polish soldiers

Abstract: The aim of this article is to consider the nature of professional ethics of the members of the regular Polish army. The author also examines the legitimacy of introducing professional ethics for uniformed professions. According to the currently binding Code of Honour, the author tries to characterize a professional soldier in the context of his ethical duties. An attempt to characterize a soldier based on these regulations is the culminating point of this article.

Keywords: professional ethics, code, professional soldier

Wstęp

Współczesność podobnie jak wieki przeszłe nadeszła z nowymi wyzwaniami. Każdą epokę tworzą ludzie, więc również obecnie to, co nowe, jest wynikiem ich działalności. Wraz z upływem czasu zmieniło się postrzeganie przez nich świata i to wydaje się głównym przyczynkiem do powstawania nowego ładu społecznego. Zmiany dosięgły wszystkich płaszczyzn życia, także zawodowej.

* Artykuł został napisany na podstawie i stanowi część pracy magisterskiej *Kwestie etyczne służby wojskowej żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego* obronionej w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego w lipcu 2019 r.

W tym przypadku dzisiejszość jest pędem ku innowacyjności, rozwoju technologii, modyfikowaniu tego, co zamierzchłe, ale też okresem, w którym powstaje wiele wcześniej nieznanymi i niepotrzebnymi zawodów. Instytucjonalizacji i profesjonalizacji ulegają także rodzaje czynności drzewiej wykonywanych okazjonalnie. Tym, co łączy zawody zarówno nowo powstające, jak i o bogatej tradycji, jest etyka zawodowa. Jest ona niezbędna do poprawnego funkcjonowania ludzi w grupach zawodowych. Wśród nich jest kilka szczególnie predestynowanych do radzenia sobie z etycznymi dylematami. Należą do nich przede wszystkim lekarze, prawnicy oraz żołnierze. Rozważania etyczne są istotne w kontekście żołnierzy z uwagi na specyficzny rodzaj pracy przez nich wykonywany. Oprócz regulaminów i innych normatywnych aktów utworzono *Kodeks Honorowy Żołnierza Zawodowego Wojska Polskiego*, który zawiera zasady postępowania oparte na etyce, honorze oraz godności. Kodeks etyczny jako zbiór skonkretyzowanych moralnych wytycznych wraz z zapisami normatywnymi stanowi całość regulacji dotyczących służby żołnierza zawodowego, zgodnie z zależnością zachodzącą między prawem a etyką, która polega na wzajemnym uzupełnianiu się¹. Nie można jednak zapominać, że między prawem a moralnością zachodzi zasadnicza różnica. Normy prawne obowiązują tak długo, jak zostanie to ogólnie ustalone. Inaczej jest w przypadku moralności, która obowiązuje zawsze. Różnica tkwi także w źródle owych ustaleń. Źródło prawa jest zewnętrzne, a moralności wewnętrzne. To decyduje poniekąd o trudności w rozwiązywaniu problemów natury etycznej. Zasadniczą cechą prawa jest jego ogólność. Musi ono odwoływać się do jak najbardziej ogólnych przypadków, by później mogło być bez większego problemu przełożone na indywidualne zdarzenie. Za to moralność jest indywidualna i dlatego często przed ludźmi starającymi się rozwiązać dany dylemat etyczny stoi trudne zadanie. W tym właśnie celu powstały kodeksy etyczne. Mają one niwelować indywidualizację w podejściu do norm i zasad moralnych, by ułatwić życie społeczne.

Żołnierze jako przedstawiciele szczególnego rodzaju zawodu są narażeni na pojawianie się dylematów o charakterze etycznym. Można sądzić, że ten fakt wiąże się ze specyfiką wykonywanych działań, środowiska, w którym je wykonują, oraz hierarchicznej struktury, której są częścią. Te oraz inne kwestie związane z etyką zawodową żołnierzy Wojska Polskiego (dalej: WP) zweryfikowano podczas badań własnych w maju 2019 r. Przeprowadzono 15 wywiadów pogłębionych z byłymi oraz obecnie pełniącymi służbę wojskową żołnierzami zawodowymi WP. W niniejszym artykule zaprezentowano otrzymane wyniki badania społecznego.

¹ M. Kulesza, M. Niziołek, *Etyka służby publicznej*, Warszawa 2010, s. 53.

Etyka a moralność. Etyka zawodowa

Etyka ma swoje źródło w rozważaniach filozoficznych. Już starożytni myśliciele, wśród których szczególnie miejsce piastuje Arystoteles, zajmowali się ową tematyką. Słynne dzieło filozofa ze Stagiry zatytułowane *Etyka nikomachejska* jest zbiorem nauk o charakterze utylitarnym i teoretycznym. Jest to studium zachowania ludzi, odnoszące się do ich natury, ale też rozszerzone o czynniki społeczne i kulturowe. Dla filozofa cnota jest środkiem do osiągnięcia szczęścia. Dla starożytnych celem życia było szczęście, albowiem być szczęśliwym to żyć dobrze. Celem postępowania etycznego jest szczęście². Starożytni jednak byli niezbyt skorzy do zajmowania się etyką, gdyż uważali dylematy tej natury za niezwykle problematyczne i trudne do rozwiązania. Na próżno szukać wśród pierwszych filozofów tych, którzy podejmowali takie tematy. Uczni kolejnych epok już chętniej zajmowali się etyką, a wśród nich można wymienić św. Augustyna.

Wobec ścisłego związku z filozofią należy rozróżnić etykę o znaczeniu potocznym oraz filozoficznym. Potoczne znaczenie związane jest ze społecznym postrzeganiem zachowań ludzkich i wydawaniem osądów, kierując się przyjętymi regułami i oceną danego działania. Filozoficzne rozumienie etyki to nauka o moralności. Na bazie tego rozumienia wyodrębnia się etykę normatywną, zajmującą się m.in. rozróżnieniem dobra i zła moralnego, tworzeniem norm moralnych, oraz etykę deskryptywną, która opisuje moralność w kontekście rozumienia owego pojęcia w różnych okresach i środowiskach³. W obrębie działu normatywnego wykształciły się etyki szczegółowe, wśród których znajduje się etyka zawodowa. Przez nią wyznaczone są zasady i normy, które muszą być respektowane przez przedstawicieli danego zawodu. Owe ustalenia dotyczą m.in. rozwiązywania etycznych dylematów związanych z wykonywaniem zawodu oraz określeniem etosu zawodowego, będącego podstawą działań opartych na moralności⁴. Z kolei moralność związana jest z wyborem etycznie pozytywnych norm oraz dokonywaniem wyboru, opierając się na wzorcach etycznych⁵. Wprowadzenie etyki zawodowej jest kluczowym czynnikiem prawidłowego funkcjonowania grup zawodowych. Wiąże się to z rodzajem regulacji, które zawarto w kodeksach etycznych. Odnoszą się one bowiem do wartości, norm i zasad życia społecznego, w którym postępowanie pozytywne etycznie, czyli zgodne z przyjętymi zasadami i normami, jest istotne we wszystkich jego wymiarach. Literatura traktująca o etyce zawodowej wskazuje na trychotomiczny podział jej norm. W zależności od tego, co stanowi sedno działalności zawodowej, mowa jest o wymogach technicznych przy wykonywaniu zawodu, stosunku

² Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, księga I, [w:] Arystoteles. *Dzieła wszystkie*, t. 5, Warszawa 1996, s. 87.

³ *Etyka*, [hasło w:] *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 16, red. J. Wojanowski, Warszawa 2002, s. 393.

⁴ *Moralność*, [hasło w:] *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 8, red. J. Wojanowski, Warszawa 2002, s. 88.

⁵ M. Kulesza, M. Niziołek, *op. cit.*, s. 17.

do odbiorcy usługi, np. klienta, oraz stosunku do osób wykonujących ten sam zawód⁶. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że niemal każdy aspekt zawodu wymaga etycznych ustaleń, co z kolei świadczy o potrzebie wprowadzenia takich regulacji. Wraz z ustaleniami normatywnymi stanowią one ogół norm i zasad. Przestrzeganie norm etycznych w zawodzie jest niezbędne dla funkcjonowania m.in. uczciwej konkurencji. W przypadku naruszenia norm etycznych ocena działalności bywa problematyczna. Wydawanie tychże ocen jest nie lada wyzwaniem, które wymaga odpowiedniego podejścia. Trudność wynika z niejednoznacznych granic moralności, która związana jest poniekąd z subiektywnymi sądami. Tym samym ustalenie słuszności danego działania będzie wymagać czasu i zaznajomienia się z kodeksami. Jednak warto pamiętać, że nie czyni to zadania prostszym. Dylematy etyczne są indywidualnymi przypadkami, których rozwiązania szuka się nie w kodeksie etycznym, lecz na jego podstawie. W tym miejscu rodzi się kolejna trudność, mianowicie szeroki zakres interpretacyjny. Normy, oceny, wzorce osobowe, sankcje, raczej to elementy każdego systemu normatywnego, także tego moralnego. Sankcje mogą być pozytywne i negatywne, a ich określeniu służą kodeksy honorowe. Kodeksy moralne próbują artykułować owe sankcje. Przyjmuje się, że najbardziej szkodliwe są negatywne sankcje prawne, następnie obyczajowe i na końcu moralne. Taka hierarchizacja jest poniekąd wynikiem uproszczenia w myśleniu. Człowiek decyduje o tym, co będzie dla niego najistotniejsze. Kluczową kwestią w przypadku kodeksów moralnych są racje, które zawsze istnieją w systemach normatywnych. Tak jak system prawny odwołuje się do systemu moralnego, tak każdy system normatywny posiłkuje się racjami. Ów system jest oparty na specyficznym postrzeganiu świata, człowieka, albowiem zaznajamiając się z kodeksami moralnymi, można mieć wrażenie o ich nieco utopijnym, idealistycznym charakterze. Jednak trzeba pamiętać, że współdziałanie w społeczeństwie jest rozbudowane i zróżnicowane względem wielu czynników. Zatem potrzeba wprowadzenia pewnych regulacji, jasno wskazujących, które zachowanie jest poprawne, a które nie, wydaje się oczywista. Z socjologicznego punktu widzenia można przywołać w tym miejscu teorię kontroli społecznej, która jest zbiorem norm, zasad itp. obowiązujących w danym społeczeństwie. Nieprzestrzeganie tych regulacji nazywane jest dewiacją⁷. Społeczeństwo i wspólnota, państwo, lecz także określona organizacja czy też profesja mogą zatem dzięki temu instrumentarium „przywoływać” jednostki do właściwych zachowań.

⁶ *Ibidem*, cyt. za: I. Bogucka, T. Pietrzykowski, *Etyka w administracji publicznej*, Warszawa 2015, s. 57.

⁷ P. Rydzewski, *Teoria kontroli społecznej jako jedna z teorii dewiacji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1989, s. 314–316, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/15996/1/020%20PAWE%C5%81%20RYDZEWSKI.pdf> (dostęp: 19 stycznia 2019).

Etyka zawodowa żołnierza WP

Etyka zawodowa żołnierza zawodowego odgrywa istotną rolę w jego funkcjonowaniu w szeregach armii. Zawód żołnierza wyróżnia się na tle innych dyspozycyjnością, a więc działaniem zespołowym, które cechuje się efektywnością oraz podjęciem odpowiednich sił i środków do wykonania powierzonego zadania, w tym przypadku rozkazu⁸. Wykonywanie rozkazów może rodzić dylematy etyczne. Wiąże się to z poczuciem, że niektóre działania w sposób bezpośredni dotyczą innych ludzi, których los w mniejszym lub większym stopniu zależy od żołnierza. Etyka ma szczególne znaczenie w ocenie podejmowanych decyzji. Wytyczne dotyczące sposobu postępowania spisano w *Kodeksie Honorowym Żołnierza Zawodowego Wojska Polskiego*⁹ zgodnie z ustaleniami Ustawy o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych¹⁰. Obecnie obowiązujący *Kodeks Honorowy Żołnierza Zawodowego Wojska Polskiego* zwraca uwagę na szczególną rolę służby żołnierzy, jej specyfikę oraz trud potrzebny do odpowiedniego jej odbywania. Kierując się hasłem „Bóg, Honor, Ojczyzna”, stworzono zestaw regulacji, których wymaga się przy pełnieniu owej roli zawodowej. Żołnierz, broniąc bezpieczeństwa państwa polskiego w kraju i poza jego granicami, jest zobowiązany do przestrzegania zasad i norm etycznych. Bez względu na to, czy żołnierz znajduje się na służbie, czy poza nią, obowiązują go takie same normy i zasady. Przyjmując zasady spisane w kodeksie, żołnierz zobowiązuje się do ich przestrzegania. Wojsko składające się z żołnierzy stanowi o sile państwa, jego bezpieczeństwie i pozycji na arenie międzynarodowej¹¹. To wszystko sprawia, że żołnierz nie jest zwykłym pracownikiem. W tym kontekście dokładnie widać, jak ważny jest etos żołnierski, wywodzący się z rycerskiego. Ów etos przedstawia człowieka, który nabył umiejętności potrzebne do obrony ojczyzny¹². Podniosłe wartości, cnoty, zasady i normy — to cechuje etykę żołnierską. Przytoczone hasło pokazuje wartości, którymi powinien się kierować każdy żołnierz, szczególnie podczas służby. Opracowany kodeks etyczny jest podzielony na części odpowiadające poszczególnym wymiarom służby wojskowej, ujmując także czas po służbie. To kolejne podkreślenie nieustannie wykonywanej roli społecznej.

Zgodnie z kodeksem etycznym żołnierz to osoba uczciwa i prawa, a cechy te odnoszą się do jego honoru, stanowiącego fundament wartości moralnych. W tym przypadku zapis odnosi się do honorowego zachowania się żołnierza, którym

⁸ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wrocław 2014, s. 51–54.

⁹ *Kodeks Honorowy Żołnierza Zawodowego Wojska Polskiego*, <http://www.mon.gov.pl/dokumenty/dzial/dokumenty/kodeks-honorowy-zonierza-zawodowego-wp-103259/> (dostęp: 20 stycznia 2019).

¹⁰ Art. 108a ustawy z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (Dz.U. z 2003 r. Nr 179, poz. 1750).

¹¹ O. Nowaczyk, *Konstruowanie ładu społecznego przez wojsko jako determinanta bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, red. J. Maciejewski, O. Nowaczyk, Wrocław 2005, s. 186.

¹² J. Maciejewski, *op. cit.*, s. 117.

przynosi chlubę armii. Jak wcześniej wskazano, początki etyki wiązały się z rozważaniem o cnotach, np. u Arystotelesa, który cnotę postrzegał jako dyspozycję oraz zdolność postępowania w słuszny sposób¹³. W omawianym kodeksie również nie mogło zabraknąć takiego odwołania. Do cnót, nazwijmy je uniwersalnych, takich jak uczciwość, sprawiedliwość, prawdomówność, które powinny cechować każdego człowieka, dodano szczególnie ważne w służbie wojskowej. Mowa tutaj m.in. o patriotyzmie. Któż bowiem jak nie żołnierz powinien być patriotą? A może — któż jak nie żołnierz jest patriotą? Wydaje się niemożliwe, by człowiek gotów poświęcić własne zdrowie i życie dla ojczyzny nie darzył jej szczególnym uczuciem. Służba wojskowa wiąże się m.in. z walką, której charakterystyka w ciągu wieków uległa modyfikacji z uwagi na m.in. rozwój technologiczny, ale nie bez znaczenia są także regulacje normatywne (w tym międzynarodowe) oraz oczekiwania społeczne. Jednak w dalszym ciągu cechuje ją męstwo, którym winni odznaczać się walczący. W regulacjach etycznych tej kwestii również poświęcono uwagę. Zawarto w nich także odwołanie do służby jako szczególnego rodzaju zawodu, poprzez podkreślenie istoty zawodowej solidarności.

Służba żołnierza zawodowego wiąże się z podejmowanym w pełni świadomie ryzykiem, które wpisane jest w działalność obronną na rzecz kraju. Od kilku dekad aktywność polskich żołnierzy zawodowych w dużej mierze przejawia się w udziale w misjach zagranicznych. Wynika to z zobowiązań Polski zawartych w międzynarodowych umowach dotyczących bezpieczeństwa oraz zobowiązań wynikających z obecności w NATO. To właśnie żołnierze uczestniczący w misjach zawodowych wydają się najbardziej narażeni na etyczne dylematy. Jest to związane z odpowiedzialnością, która na nich ciąży. Żołnierze, wydając rozkaz, muszą kierować się dobrem służby. Tylko w takim przypadku wydany rozkaz będzie etyczny. Warto, wspominając misje zagraniczne, a więc bezpośrednią walkę, poruszyć temat „wojny sprawiedliwej”. Pisze o niej m.in. Jeff McMahan¹⁴. Na podstawie literatury odnoszącej się do tej problematyki można dokonać rozróżnienia na wojny moralnie usprawiedliwione i nieusprawiedliwione. Te pierwsze są prowadzone w słusznej sprawie, np. w celu odbicia zajętego siłą państwa czy terytorium, drugie z kolei to bezprawny atak na obce państwo¹⁵. Sytuacje bojowe wymagają od żołnierza zawodowego nie tylko męstwa i dzielności, lecz także poprawnego zachowania. Dotyczy to postępowania wobec międzynarodowego prawa humanitarnego oraz odpowiedniego traktowania ludności cywilnej i jeńców. Wskazuje się na humanitaryzm jako podstawową przesłankę działania wobec tychże ludzi. Takie postępowanie świadczy o etyce żołnierza, który w chwili gdy od niego zależy los bezbronnym ludzi, nie kieruje się

¹³ Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, księga II, [w:] *Arystoteles. Dzieła wszystkie*, t. 5. Warszawa 1996, s. 103.

¹⁴ J. McMahan, *Etyka zabijania na wojnie*, [w:] *Etyka wojny. Antologia tekstów*, red. T. Żuradzki, T. Kamiński, Warszawa 2009, s. 101–142.

¹⁵ T. Żuradzki, *Etyka wojny a dopuszczalność zabijania*, „Dimetros” 2010, nr 25, s. 106–107, <https://www.diametros.iphils.uj.edu.pl/diametros/article/download/406/426/> (dostęp: 20 stycznia 2019).

egoistycznymi pobudkami, a nieustannie hołduje elementarnej wartości, jaką jest honor. W razie wzięcia go do niewoli również powinien zachowywać się godnie, jak na żołnierza przystało, i nie czynić niczego, co mogłoby doprowadzić do zagrożenia bezpieczeństwa państwa, nawet w sytuacjach dla niego niebezpiecznych.

Po zmianie munduru na ubranie cywilne żołnierz nie przestaje być żołnierzem. Służba, ale biorąc pod uwagę definicję pracy i zawodu także rola zawodowa, jest silnie wpisana w jego życie. Kodeks etyczny określa sposób jego zachowania poza czasem służby. Wtedy również jest zobowiązany do przestrzegania zasad i norm, które przewidziane są dla żołnierza zawodowego. Wartości moralne, którymi powinien się kierować, stanowią o nim jako o człowieku. Podkreślenie istoty szacunku dla innych ludzi i nieobojętności wobec krzywdy jest potwierdzeniem jego niezwykłej charakterystyki etosu żołnierza. Ważne jest bowiem, aby nigdy nie zapomniał, że jest żołnierzem i na czym polega jego rola dla bezpieczeństwa państwa. Wymaga się od niego zdolności pogodzenia wymagań wynikających z pełnionej służby z rodzinnymi obowiązkami.

Realia życia społecznego i zachowań jednostki często pokazują, że skodyfikowane normy prawne to jedno, a prawdziwe życie i podejmowane decyzje to drugie. Mowa jest nawet o rodzajach moralności odpowiadających tym kwestiom. Istnieje moralność kodeksowa i sytuacyjna. Moralność kodeksowa wiąże się z zapisami zebranymi w kodeksy. Dotyczą one zasad moralnych, które są szczególnie istotne dla danego środowiska bądź grupy zawodowej. Z kolei moralność sytuacyjna przejawia się w bezpośredniej styczności z danym wydarzeniem, które wymaga podjęcia jakiejś decyzji. Zawód żołnierza wymaga od niego odpowiedniego pogodzenia tych dwóch aspektów. Z pełnioną służbą wiąże się respektowanie i podporządkowanie się rozkazom dowódcy. Jednak dochodzi do sytuacji, w których sumienie żołnierza nie zgadza się z nim i wtedy pojawia się dylemat moralny. Egzemplifikują to wyniki badań społecznych. Badania przeprowadzone w 2009 r. na żołnierzach zawodowych polskiej armii, dotyczące uznawanych przez nich wartości, wskazują na obawę przed przeciwstawieniem się przełożonemu. Tylko co piąty respondent wskazał, że rzadko boi się kontrargumentować decyzje przełożonego¹⁶. Żołnierz powinien darzyć szacunkiem i zaufaniem swojego dowódcę, nawet gdy nie do końca zgadza się na powierzone mu zadanie. Może to być przyczyną wspomnianego dylematu. Ważne jest, by w takich sytuacjach żołnierz kierował się przede wszystkim dobrem ojczyzny i armii, której jest reprezentantem.

Kodeks zawiera ponadto wytyczne, wedle których powinna być podejmowana próba rozwiązania potencjalnego konfliktu etycznego. Ustala także, w jaki sposób przeprowadzić postępowanie wobec żołnierza, który naruszył normy etyczne. W tym przypadku główną rolę odgrywa zgromadzenie, którego zadaniem jest rozpatrzenie sprawozdania utworzonego przez zespół arbitrów. W ten sposób odbywa

¹⁶ S. Teclaw, W. Nowosielski, *Wartości żołnierzy zawodowych (komunikat z badań)*, [w:] *Społeczne aspekty zawodu wojskowego*, red. M. Baran-Wojtachnio et al., Toruń 2010, s. 77–90.

się postępowanie, którego sedno stanowią przewinienia o charakterze etycznym. Nieprzestrzeganie regulacji etycznych wiąże się z pociągnięciem do odpowiedzialności. Wcześniej wspomniano, że żołnierz powinien wyróżniać się racjonalnością i rzetelnością, by sprostać wymagającym zadaniom zawodowym. Wobec tego powinien zdawać sobie sprawę ze szczególnego rodzaju misji, w której bierze udział, będąc członkiem armii. Wykonując powierzone mu zadania, podejmuje odpowiedzialność, która w sytuacji bojowej niejednokrotnie dotyczy losu drugiego człowieka. To właśnie na podstawie tych decyzji możliwe jest późniejsze pociągnięcie go do odpowiedzialności etycznej.

Kwestie etyczne służby wojskowej żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego — raport z badań społecznych przeprowadzonych w maju 2019 r.

Badania społeczne przeprowadzone w maju 2019 r. wśród żołnierzy zawodowych WP zaowocowały pozyskaniem badawczo przydatnego materiału. Uczestnikami badań byli w większości mężczyźni (12 na 15 osób). Biorąc pod uwagę lata służby uczestników badania, w większości byli żołnierze, którzy w wojsku spędzili do pięciu lat (sześć osób). Po trzy osoby służy lub służyły kolejno od 11 do 15 lat oraz powyżej 20 lat. Dwóch rozmówców służyło od 16 do 20 lat. Tylko jedna osoba służyła w wojsku od 11 do 15 lat. Podczas wywiadów pogłębionych żołnierze zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na pytania, które związane były z ich służbą wojskową w kontekście etycznych rozważań. Wywiady składały się z trzech głównych części. W pierwszej poproszono rozmówców o scharakteryzowanie żołnierza oraz dowódcy. Druga część odnosiła się do kwestii odpowiedzialności. W trzeciej części żołnierze skupili się już na dylematach etycznych występujących w czasie pełnienia przez nich służby wojskowej.

Biorąc pod uwagę pozyskany materiał badawczy, głównym czynnikiem, który go różnicował, był staż zawodowy. Pozyskane doświadczenie okazało się kluczowe w podejściu do wykonywanego zawodu i wszelkich kwestii z nim związanych. W początkowym etapie wywiadu rozmówcy przedstawili swoją definicję roli zawodowej żołnierzy. Uzyskane odpowiedzi były podobne do zapisu, który można znaleźć w *Honorowym Kodeksie Żołnierzy Zawodowych Wojska Polskiego*, albowiem żołnierze mówili o szczególnego rodzaju służbie na rzecz państwa, którego bronią, oraz obywateli, dla których się poświęcają. Jednakże na drugim krańcu należy umieścić wypowiedzi żołnierzy, którzy swój zawód upatrywali jedynie w kontekście specyficznej kariery. Ci z kolei nie odnosili się do wyższych wartości. By przejść do pytań dotyczących w szczególności tematyki etycznej, poproszono o wskazanie cech żołnierza oraz dowódcy. Zastosowano taki zabieg, by w dalszej części móc odnieść się do tychże wypowiedzi i spróbować stworzyć obraz zawodowego żołnierza w kontekście jego dylematów etycznych. Tym samym okazało się,

że w opinii badanych żołnierz powinien się cechować przede wszystkim niezwykle kondycją psychofizyczną, którą ma się wyróżniać na tle innych. Jest to potrzebne, by w sposób efektywny i profesjonalny mógł wykonywać zawodowe obowiązki. Równocześnie wskazywano na żołnierza jako przykładnego patriotę, który kocha ojczyznę i dla niej gotów jest narażać zdrowie i życie. W odniesieniu do dowódcy w przeważającej mierze przedstawiono szacunek, jakim go obdarzano. Co istotne, żołnierze mówili o poważaniu dla dowódcy bez względu na to, czy był dla nich autorytetem, czy też odpowiednikiem szefa nimi zarządzającego. Wstępne kwestie poruszone w wywiadzie okazały się dobrym podłożem interpretacji dalszej części materiału.

Przy okazji niniejszego artykułu wspomniano o odpowiedzialności, jako szczególnego rodzaju kwestii o charakterze etycznym, związanej z wykonywaniem służby wojskowej. Również ta materia została poruszona przy okazji omawianego badania społecznego. Sprawę odpowiedzialności przebadano niejako w trzech częściach. W pierwszej z nich żołnierze mieli wskazać, czy czują się bądź czuli odpowiedzialni za swoje działania na służbie. Wszyscy bez wyjątku wskazywali, że poczucie odpowiedzialności za swoje czyny na służbie jest wielce istotne w ich zawodzie. Kolejna część nie spotkała się z podobną zgodnością, ponieważ rozmówcy przejawiali zgoła różne opinie na temat tego, kto jest odpowiedzialny za czyny na służbie. Wskazywano, że to na rozkazodawcy spoczywa odpowiedzialność za wydany rozkaz, przy czym wykonawca jej nie ponosi. Dla innej grupy to właśnie osoba wykonująca rozkaz jest za ten czyn odpowiedzialna. Wypowiedzi jeszcze jednej części umieszczały zarówno wykonawcę, jak i rozkazodawcę na równi, czyniąc te osoby jednakowo odpowiedzialne. Owe rozbieżności ukazują problem w umieszczeniu przez przedstawicieli zawodu wojskowego ciężaru odpowiedzialności na właściwej jednostce. O problematycznym wydźwięku owych kwestii świadczą wypowiedzi rozmówców odnośnie do tego, kto powinien być odpowiedzialny, a nie jak przedtem — kto jest odpowiedzialny za wykonywane na służbie czynności. Tutaj również nie spotkano się z jednoznacznymi wypowiedziami. Wśród wskazań rozmówców znajdowali się zarówno rozkazodawcy, jak i wykonujący rozkaz. Co jednak istotne, wszyscy uczestnicy badania zgodnie sądzili, że to osoba postępująca w sposób niezgodny z obowiązującymi zapisami prawnymi i normatywnymi powinna być pociągnięta do odpowiedzialności. Przy czym nie ma znaczenia, czy byłby to dowódca, czy też szeregowy żołnierz. Rozmówcy tym samym podkreślili istotę uregulowań prawnych, wobec których wszyscy są równi.

Jak wskazano, wojsko jest instytucją hierarchiczną. Tym samym występujące w niej zależności mogą wywoływać sytuacje konfliktowe. W odniesieniu do służby wojskowej rozkazy wydają się najlepszym przejawem podporządkowania jednych wobec drugich. Co jednak w sytuacji gdy żołnierz mający ów rozkaz wykonać ma co do niego zastrzeżenia o charakterze etycznym? To zagadnienie stało się jednym z kluczowych elementów badania z uwagi na możliwość wystąpienia przy ich okazji dylematów etycznych. Interesujący jest fakt, że zdecydowana większość rozmów-

ców w czasie pełnienia służby wojskowej spotkała się przynajmniej raz z rozkazem, który pozostawał w opozycji do prezentowanych przez nich osobistych przekonań. Jedynie żołnierze z krótkim stażem zawodowym nie spotkali się z taką sytuacją. Żołnierze z owymi dylematami opowiadali się często za kierowaniem się w takiej chwili regulaminem. Zostało więc podkreślone, że dla badanych żołnierzy zarówno ustalenia prawne i normatywne, jak i *Honorowy Kodeks* stanowią pomoc w rozstrzygnięciu spornych kwestii. Z rozkazami o wątpliwej słuszności wiązał się problem ich wykonywania. Żołnierze prezentowali podobne stanowiska. Dla nich służba wojskowa wiązała się z dobrowolnym podporządkowaniem się hierarchii. Mimo że co do niektórych rozkazów mieli wątpliwości, wyrażali gotowość do ich wypełniania. Przedstawiali opinię, że rozkaz jest do wykonania, dopiero później można się od niego odwołać. Przy czym należy dodać, że nie dla wszystkich badanych żołnierzy dowódca jest osobą, z którą można podyskutować na tematy budzące wątpliwości w czasie pełnienia służby. Zaprezentowały się dwa skrajne stanowiska. Z jednej strony dowódca miał spełniać rolę opiekuna, osoby odpowiedzialnej za swych żołnierzy, a więc autorytet, do którego można zwrócić się z każdą sprawą. Warto zaznaczyć, że taką opinię w większości wyrażały osoby o krótkim stażu zawodowym, które dopiero wkraczają w szeregi armii, pełniąc w niej kilkuletnią służbę. Z drugiej strony stanęli żołnierze z długim stażem zawodowym, dla których dowódca również jest autorytetem, ale to właśnie ze względu na owo poszanowanie nie przystoi, by zabierać mu czas na, w ich mniemaniu, niepoważne rozmowy.

Ostatnia część badania okazała się drażliwą dla większości rozmówców. Poproszeni bowiem o niejako ocenienie przydatności rozważań o charakterze etycznym w kontekście służby wojskowej przejawiali podejście zgoła sceptyczne, uważając je za zgubne dla prawidłowego funkcjonowania tejże hierarchicznej instytucji.

Konkludując, przeprowadzone badania potwierdziły założoną hipotezę mówiącą, że zawód żołnierza jest szczególnie predestynowany do występowania dylematów o charakterze etycznym podczas wypełniania obowiązków służbowych, z czym ściśle wiąże się specyfika instytucji hierarchicznej oraz rodzaj wykonywanych obowiązków.

Zakończenie

Życie w społeczeństwie wymaga podporządkowania się ogólnie przyjętym normom i zasadom. Zostały one spisane w formie kodeksów, ustaw i innych aktów prawnych i normatywnych. Istnieje jednak aspekt, który niejako wymyka się tym szczegółowym zapisom. Mowa oczywiście o niepisanych zasadach życia społecznego, którego niektóre wymiary trudne są do objęcia prawnymi regulacjami. Odpowiedzią na owe trudności jest etyka, która jest nauką o moralności¹⁷. Na jej gruncie powstała etyka zawodowa, odnosząca się do pełnionej roli społecznej,

¹⁷ *Przewodnik po etyce*, red. P. Singer, Warszawa 2002, s. 19.

w tym przypadku zawodowej. Cechą charakterystyczną jest jej moralizatorska i motywująca rola. Zbiorami prawideł etycznych są kodeksy, czyli spisy reguł dotyczących należytego rodzaju postępowania. Etyka zawodowa jako szczegółowa nauka o moralnym sprawowaniu dzieli się na wiele innych pomniejszych, które odpowiadają poszczególnym zawodom. W związku ze swoistą charakterystyką profesji nie jest możliwe posługiwanie się jednym ogólnym kodeksem etycznym obejmującym wszystkie profesje. To stanowi odpowiedź na pytanie o wielość etyk zawodowych. Mogą zdawać się one do siebie podobne, jednak w przypadku każdej z nich na pierwszy plan zostają wyciągnięte normy, których przestrzeganie jest nadzwyczaj znaczące w danym przypadku. Podobieństwo tychże kodeksów jest oczywiste, albowiem dla wszystkich fundamentem jest moralność, która jest uniwersalna na płaszczyźnie kulturowej czy społecznej. Wobec tego kodeksy zawodowe można czytać jako regulaminy wskazujące, jakie zachowania są odpowiednie, a jakie nie, w odniesieniu do kwestii zawodowych. Szczególnie istotne jest to w zawodach mundurowych, jak w przypadku żołnierzy zawodowych. Są oni w dużej mierze narażeni na zderzenie się z problematyką moralną. Wiąże się to z przedmiotem wykonywania zawodu oraz charakterystyką służby. Wobec tych czynników zauważono potrzebę stworzenia i wprowadzenia w życie, oprócz regulacji prawnych, kodeksu etycznego. Zawierając zasady i normy etyczne, odwołuje się do poczucia moralnego obowiązku postępowania godnie i honorowo, jak na żołnierza zawodowego przystało. Pełniąc jakże ważną rolę w systemie bezpieczeństwa państwa, musi się odznaczać należytą postawą moralną, hołdując najwyższym wartościom. Ponadto we wszystkich pełnionych funkcjach społecznych wystrzega się zachowania, które godziłoby w dobre imię ojczyzny i armii. Etycznym wymogiem jest również humanitaryzm na polu walki i w obejściu się z jeńcami wojennymi, których powinien traktować z szacunkiem należnym każdemu człowiekowi. Te wszystkie cechy tworzą obraz żołnierza jako człowieka wielce honorowego, odważnego i uczciwego, który nie zapominając o swym zadaniu obrony ojczyzny, dba również o jej poważanie.

Bibliografia

- Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, [w:] *Arystoteles. Dzieła wszystkie*, t. 5, Warszawa 1996.
- Kodeks Honorowy Żołnierza Zawodowego Wojska Polskiego*, <http://www.mon.gov.pl/dokumenty/dzial/dokumenty/kodeks-honorowy-zonierza-zawodowego-wp-103259/>.
- Kulesza M., Niziołek M., *Etyka służby publicznej*, Warszawa 2010.
- Maciejewski J., *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wrocław 2014.
- McMahan J., *Etyka zabijania na wojnie*, [w:] *Etyka wojny. Antologia tekstów*, red. T. Żuradzki, T. Kamiński, Warszawa 2009.
- Nowaczyk O., *Konstruowanie ładu społecznego przez wojsko jako determinanta bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, red. J. Maciejewski, O. Nowaczyk, Wrocław 2005.
- Przewodnik po etyce*, red. P. Singer, Warszawa 2002.

- Rydzewski P., *Teoria kontroli społecznej jako jedna z teorii dewiacji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i socjologiczny” 1989, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/15996/1/020%20PAWE%C5%81%20RYDZEWSKI.pdf>.
- Teclaw S., Nowosielski W., *Wartości żołnierzy zawodowych (komunikat z badań)*, [w:] Społeczne aspekty zawodu wojskowego, red. M. Baran-Wojtachnio, J. Dziedzic, W. Nowosielski, J. Maciejewski, M. Kloczkowski, Toruń 2010.
- Ustawa z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych, art. 108a (Dz.U. z 2003 r. Nr 179, poz. 1750).
- Wielka Encyklopedia PWN*, Warszawa 2002.
- Żuradzki T., *Etyka wojny a dopuszczalność zabijania*, „Dimetros” 2010, nr 25, <https://www.diametros.iphils.uj.edu.pl/diametros/article/download/406/426/>.